

A tanító tanítójának a tanítója

Baracscai Zoltán
Széchenyi István Egyetem, Győr

1. A diszciplínákon túl

„Ha én ebben az udvarházban élhetnék, ennél a tónál, dehogyis írnék! Leküzdéném magamban ezt a szenvedélyt, és csakis horgásznék!” (Csehov)

Van az egyetemitanár-palántáról egy elképzelés, amelyben a pazar viták műhelyének azt tekintik, ahol a tudós munkálkodik. Sehogy sem tudom rávenni magam, hogy elhiggyem, évente néhánymillió földhözragadt (talán tisztességesebb lenne azt mondani: Földhöz ragasztott) marginális mérés alapján készült közleményben meg van írva a jobb világ. „Bele kell nyugodnunk, hogy a mi mai tudományos módszereink is idővel besorolódnak az elavult módszerek közé, s az általuk megszerzett és értékelt tudás sem abszolút érvényű” (Kuhn 2000: 171). Talán, ha a diszciplínákon túli hozzáállást elfogadó, gyorsan gondolkodó szárnyalók kapnak egy kis teret, akkor közelebb lehetnénk a valóság ábrázolásához. Ebből sem az nem következik, hogy kell, de az sem, hogy nem kell újra méricskélni a már sok ezerszer méricskélt összefüggéseket.

A tízéves fiúk csuklójának a teherbírása tizenhét kilogramm, a lányokénak tizenhárom és fél. Van olyan közösség, ahol a legnagyobb teherbírása egy lánynak, a legkisebb viszont egy fiúnak van. Talán velük másként kell dolgozni a tornaórán. Nem átlagra szabott reform (újra formálás), hanem újra gondolás kell. A bejövő diák valamiben többet tud, mint a tanító, de a kimenő diák nem tanulta meg a szabad művészeteket tanulni. Talán jobb lesz a világ, ha mindenki egy kicsit több „szabad művészetet” emel fel, mint amennyit felemelne mentorálás nélkül. Veszélyes egy tízoldalnyi újdonságot felfedező egyetemitanár-palántára rákényszeríteni száznál több oldal írását. Csalni fog, de úgy, hogy a plágiumellenőrzőt is becsapja. Sok mindent megtanulhatunk egymástól, de talán mégis jobb, ha van egy profi mentorod, aki tudja, hogy mekkora a teher és mekkora a teherbírásod és a szárnyalási hajlandóságod. A világ nem csak győztesekből és legyőzöttekből áll. Vannak, akik nem szállnak ringbe súlyemelésben, de kiváló bűvárok lehetnek.

A diszciplínákon túli hozzáállás nem törekszik uralkodni a többi diszciplína fölött. Nem a diszciplínák fölé, hanem azokon túl szeretnénk jutni, és onnan látni a palántát és a problématerületét, amelyre keresi a megoldást. Hiszek abban, hogy ha mentor akar lenni valaki, akkor ki kell lépnie a saját diszciplínájából, azaz annak ketrecéből ki kell repülnie, és egy diszciplínákon túli fogalomvilággal – metaforákkal – kell próbálkoznia. A ketrecen túli gyors gondolkodás nagymestereit a harmóniával írhatnánk le. Még soha nem fedeztek fel olyan társadalmat – a világ legtávolabbi csücskében sem –, ahol ne lett volna valami, amit művészetnek tekinthetnénk. Mindegy, hogy rajzok vagy írások, az emberek valahogy ábrázolták a világot anélkül, hogy előtte felboncolták volna. Az utóbbi két évtizedben egyeduralomra törekvő analitikus gondolkodás kiirtotta a bölcselkedést. „Phaidrosz mestere volt a bonckésnek, és dolgában biztosan forgatta. Kedve szerint bontotta a világot. Mégis mintha inkább rossz sebész, mint jó gyilkosként forgatta volna tárgyában a kést. Az is lehet, hogy a kettő egyre megy. Ő azonban felismerte a bajt, és mélyre hatolt, hogy a gyökeréig jusson” (Pirsig 1989: 76).

A szemlélőnek természetes dolog az összkép harmóniájának, az arányok/árnyalatok megtalálása. Az egész akkor lesz kiegyensúlyozott, ha a ketreceken túlról szemléljük a világot. A puha tudásokról, mint a mentorálni tudás, a gondolkodók majdnem mindig bölcselkednek. Mondhatjuk, hogy az új tudás – amihez a ketrecen túli hozzáállással jutunk el

– legyen egy harmonikus összkép. Másként lép túl a diszciplínákon, aki benne volt, mint az, aki a Wikipédiáról csipegetett. Hinned kell ahhoz, hogy tanulhass, és hogy láthasd a valóságot!

Néha felsőbbrendűségi érzésből, néha a tényleges hatalmi pozícióból a tudomány vaskalapos toronyőrei rákényszerítik a disszertációkra az interdiszciplináris hozzáállást. A valóságot interdiszciplinárisan vizsgálni azt jelenti, hogy egy diszciplína beszállít egy fogalmat vagy módszert, és azt elkezdik vizsgálni a kauzalitás dogmája nyomán. A valóságot láthatjuk így is és úgy is és amúgy is. Ebben a dolgozatban a mentorált és a mentor kapcsolatát vizsgálom a diszciplínákon túl. Ez szubjektív, hiszen csak a gép lehet objektív.

A mentor első dolga: kikényszeríteni a szárnyalást, ami meghozza a valóság új fogalmakkal vagy metaforákkal való leírását.

Ha a közmegegyezés ellenére sem akarunk rossz sebészekké válni, akkor szabaduljunk ki a diszciplínák ketrecéből. Az egyetemitanár-palánták mentorálását csak a ketrecből kiszabadulva van értelme vizsgálni. A diszciplínákon túl nem egy új diszciplína születése várható, amely egy új „bonckést” üdvözít.

2. Tudásháttér

„Honnan tudhatja biztosan az ember, hogy egy adott pillanatban valóban tréfálkozó választ akarnak-e hallani tőle?” (Kazuo Ishiguro)

Az ipari korszakban minden, ami lejött a futószalagról, és nem volt azonos a standarddal, az a selejtkonténerben kötött ki. A normálisoknak rengeteg bajuk van a nemnormálisokkal. A nagyipar nem engedheti meg magának, hogy nagy szériában, veszteséggel gyártson 53-as női cipőt. Kevésbé látványos, de szintén veszteséges, hogy a 120-as IQ-jú tesztgyártó olyan tipizált kérdéseket tegyen fel, ami gondolkodásra sarkallná a zseniket, akik ugyanolyan messze vannak szuper-intelligenstől, mint az idiótától. A normálisok kitalálnak neveket olyan csoportoknak, amelyekben sosem voltak benne, és fogalmuk sincs, hogy azok a nemnormálisok csoportosíthatók-e. A zseni, az idióta, a megváltozott munkaképességű, az autista mind-mind az átlagember gondolkodásából és megfogalmazásából fakad. Fel sem merül bennem, hogy a világ szériagyártásait, teljesen mindegy, hogy az ruha, ház vagy autó, az átlagos ne az átlagosra szabja. Miként is szabhatná olyanra, amelyet nem ismer? Már hallom, ahogy majd a normálisok a saját találmányukra, a korrelációra hivatkozva támadnak meg. Pontosan ezzel fogják igazolni az extremisztán (Taleb 2012) nem értését. A tudósok vagy az egyetemitanár-palánták nemnormális könyvelők, pékek vagy nőgyógyászok. „Megtanulni tudósnak lenni, nem ugyanaz, mint tudományt tanulni: az előbbi egy kultúra megtanulása, az összes hozzákapcsolódó nem racionális jelentésalkotással együtt” (Bruner 2004: 123). A normális digitális bevándorló tanár olyasmivel szívatja a digitális bennszülötteket, ami azokat nem érdekli. A digitális bennszülöttek megtanultak a Münchenhausen effektus, avagy a „bootstrap” modell nyomán élni. Megtanultak, hiszen rengeteg olyan tudásra van szükségük, amely megtanulhatatlan „valakitől”, így Münchenhausen báróhoz hasonlóan magukat kell kicibálniuk a tudatlanságukból.

Minden disszertáció a tudáshiány körülírásával kezdődik, utána elindul egy megoldáskeresés, és ez a keresés a folyamat végéig tart. Rengeteg alázatteljes olvasás után, a mentor útmutatásával úgy-ahogy körvonalazható a hozzáférhető tudás. A doktori iskolákban a tanárok elérhetővé tesznek néhány friss tudást. E két forrás nyomán állandóan szűkül a szükséges tudás, azaz a tudáshiány tere. „A fogalmak rendezéséhez meg kell határozni a taxonómiát. A taxonómia az osztályozás fortélyja. Az élővilág kutatói ennek meghatározásához gyűjtik az élőlényeket, megvizsgálják és megnevezik azokat, majd osztályokba sorolják. Nekik is nagy gondot okoz, ha olyan élőlényel találkoznak, amelyik nem tűri a már felállított taxonómiát. Hová tegyük a kacsacsőrű emlőst?” (Velencei 2015: 140)

A mentor második dolga: kikényszeríteni az alázatteljes olvasás nyomán megismert hozzáférhető tudás megértését, és ennek nyomán szűkíteni a problémateret, amennyire csak lehet.

Pici ellentmondás van a „bootstrap” modell és a mentorálás között, de ez az, ami gondolkodásra serkent. Ennek a nehéz része, hogy nem tudhatjuk, mit keresünk.

3. Paradigma előtti korszak

„Nem azért kell okosat mondanunk, hogy okosabbnak tűnjünk, hanem hogy okosabb legyen a világ általa. Ahogyan nem azért próbál szebb lenni egy nő, hogy ő okvetlenül jobban tetszen, hanem mert ettől a világ is kicsivel szebb lesz.” (Ljudmila Ulickaja)

A következő korosztály az – nem ez lesz az első –, amelyiknek nincs kitől tanulnia a mikéntet. A vulgáris tudásokat (miként csinálni → jól csinálni) mindig az unokáinktól tanultuk. A szabad művészeteket (mit csinálni → jól csinálni) viszont a nagyszüleink nagyszüleinek ógörög őseitől tanultuk. Minden korosztály jobb emelőket készített, mint az előző. Bő két évezreddel ezelőtt Arkhimédész megalkotta az emelőkar matekját. Galilei és Newton ezt-azt hozzátettek. Az emelőkar mai kivitelezése Arkhimédész korában elképzelhetetlen volt. A görögöktől származó állatmesék lényege nem változott kétezer éve. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a szabad művészeteket (Grammatica, Retorica, Dialectica, Astronomia, Aritmetica, Geometria, Musica) nem a fiainktól tanuljuk. A fiainktól csak a vulgáris művészeteket (Lanificium, Armatura, Agricultura, Venatio, Navigatio, Medicina és Theatrica) tanuljuk. Aiszóposz meséi valamivel Arkhimédész felfedezései előtt születtek, később La Fontaine ezt-azt hozzátett, de a lényeg maradt. A napokban hallottam egy kortárs mesét, amelyben a család vasárnap sétál az állatkertben. Vártam, hogy a gonosz mostohagyerek mikor szól be az édesanyjának, de nem történt meg, hiszen a kortárs mesében nem is volt gonosz mostohagyerek. A kortárs emelőkar matekja maradt a régi, de a kortárs meséknél elveszett a lényeg. A gyermek sosem tudja meg, mi a jó és mi a rossz, ha eltűnnek a „gonosz mostohák”. A világ nagy átalakulásai mindig a gonosz és a jó viaskodásából születtek. „Nem a matematikusok vagy a tudósok vezették a nagy átalakulást, hanem színdarabírók, költők, filozófusok, sőt még zenetanárok is. Amit Nelson Mandela vagy Václav Hável emberi bölcsessége és filozófiai mélysége fémjelez” (Bruner 2004: 111).

Kell-e tanítani a doktori iskolában? A kérdést inkább úgy tenném fel, van-e mit tanítani. Ebben a dolgozatomban teljesen elhanyagolom egyes oktatási rendszerek előírásait, és így szabadon feszegethetem az elme határait. Abból, hogy az előírások az országok túlnyomó többségében megszabják a szakközép szintű statisztikát a doktori iskolában, még nem következik, hogy az méltó is a doktori iskolához. Ha a kérdést egy kicsit ironikusan nézem, akkor gépirást is kellene tanítani, hiszen géppel kell megírni sok-sok oldalt a számolásról. A nulladik kérdés az, hogy a doktori iskolába járó egyetemitanár-palánták mennyi szabad művészetet tanultak meg az elmúlt két évtizedben, és mennyit tanuljanak meg itt és most. Az első kérdés csak ezután lehet értelmes. Lehet-e az egyetemitanár-palántákat tudóskodásra tanítani? Az is lehet, hogy a tanítás már csak az én mestereim szenvedélye volt, amit magukkal vittek a sírba. A csavar abban van, hogy az egyetemitanár-palánták tudóskodásra tanításában jót tesz Thomas Kuhn és Karl Popper megértése, hiszen megkönnyíti a tananyagban használt tartalmak validálását. Thomas Kuhn (2000) könyvében olvashatunk arról, hogy amikor a „Center for Advanced Studies in the Behavioral Sciences”-ben töltött el egy tanévet, akkor szembesült az ebben az iskolában és a megszokott természettudós-közösségekben tapasztaltak közötti különbséggel. Különösen az lepte meg, hogy milyen sok és milyen mély nyílt véleménykülönbség van ezekben a műfajokban a tudósok közt. Akik nem olvasták vagy nem értették meg Kuhnt, azok úgy próbálnak befolyásolni, hogy igenis legyen egyetlen üdvözítő módszer az emberi gondolkodás vizsgálatára is. A túlszabályozás mindig a bizalmatlanság jele. Nem bízunk az emberek sejtésében, vagy rosszabb esetben

egyszerű befolyásolással próbáljuk meg őket alakítani. „A normál tudomány szabályok nélkül csak addig lehet meg, amíg a megfelelő tudományos közösség ellenvetés nélkül elfogadja a már meglevő problémamegoldásokat. Amikor a tudósok nem értenek egyet abban, hogy tudományterületük alapproblémái megoldottak-e vagy sem, a szabályok keresésének a szokásosnál nagyobb a szerepe” (Kuhn 2000: 169). Feltételezhetjük, hogy az emberi gondolkodás kutatása – nincs a közösségnek megállapodása – a paradigma előtti korszakban van. Nem az a baj a pozitivisták módszerével, hogy hibás, hanem az, hogy a módszer egyeduralmának megőrzését meg sem kérdőjelezzük. „Az illúziómentes pozitivista tudomány túlhajtva céljait, a XIX. században a bölcsészetet védekező pozícióba kényszerítette (a pszichológia ezzel két tűz közé került)” (Bruner 2004: 88). Ha a valós problémára összpontosítunk, és antipozitivisták leszünk, akkor megérthetjük, hogy az indukció problémája alapvetően a demarkáció problémájának téves megoldásából ered. Karl Poppertől (Popper 1998) tudjuk, hogy az indukció problémája alapvetően a demarkáció problémájának téves megoldásából ered. Abból a pozitivista hitből, hogy ami a tudományt az áltudomány fölé emeli, az a tudományos módszer, és ami elvezet az igaz, bizonyos és igazolható tudáshoz, az az indukció. Ez a hit sok tekintetben tévesnek bizonyult. Az egészben az a fura, hogy láttam már nem-pozitivistát, aki megértette, és nem tartotta sarlatánnak a pozitivistát, de a fordítottját még nem. Keressünk egy új demarkációt!

A mentor harmadik dolga: kikényszeríteni a puhatolódzás (új fogalmi keret) magyarázatát egy paradigma előtti világban.

„Az egyéni alkotómunka sehol máshol nem szól ennyire a közösség többi tagjának, és csak itt találkozhatunk azzal, hogy a közösségnek szinte kizárólagos joga az eredmények értékelése” (Kuhn 2000: 97). Talán nem is tudatosan, de azt üzeni a világ az egyetemitanárpalántáknak, hogy publikáljanak, és haladjanak a létrán, nem kell gondolni a tanításra, hiszen azt a „bootstrap-diákok” úgyis elsajátítják nélkülük. Íme, a második ellentmondás. A doktori iskolában nem kell a vulgáris művészet, de nélkülözhetetlen az összkép.

4. Nincs epilógus, de van tágas kávéház

A patinás műhely falaiban benne van a szárnyalás kényszere, az alázatos olvasás az óriásoktól és a szolga méltósága. Ez egy „foglalt hely” a tágas kávéházban, ahol nem lehetnek szűk ketrecek, de talán más, mint az a valóság, amelyet Umberto Eco írt le a valóságunkról: „Mi sem hasonlít jobban egy kolostorhoz (amely félreeső tájakon épült, barbár és idegen ajkú hordák veszik körül, a külvilággal nem törődő, saját kutatásaiknak élő szerzetesek lakják), mint egy amerikai egyetem. Olykor a fejedelem magához hívat egy-egy szerzetest, megteszi tanácsosának, s követi megbízással Katájába küldi, ő pedig a zárdából egykedvűen kilép a világi életbe, s a hatalom embereként ugyanazzal az aszeptikus tökélyel igyekszik kormányozni a világot, amellyel addig görög olvasmányait rendezgette” (Eco 1992: 55).

Irodalom

Bruner, J. 2004. *Az oktatás kultúrája*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Eco, U. 1992. *Új középkor*. Budapest: Mérleg Kiadó.

Kuhn, T. 2000. *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest: Osiris Kiadó.

Pirsig, R. 1989. *A zen és a motorkerékpár-ápolás művészete*. Budapest: Árkádia Kiadó.

Popper, K. 1998. *Szüntelen keresés*. Budapest: Áron Kiadó.

Taleb, N. 2012. *A fekete hattyú, avagy a legváratlanabb hatás*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Velencei J. 2015. *Puhatolódzó megoldások nyomában*. Budapest: Óbudai Egyetem.